

Cihan Harbini Bitiren

İspanyol Gribi

Tarihi kaynaklar I. Dünya Savaşı'nın bitmesinde İspanyol gribinin de rolü olduğunu söylüyor. Bu salgın toplumların sağlığı ve yaşantısı ile beraber ekonomiyi de etkilemişti. Detroit'te araba üreten Ford şirketi binden fazla işçisini grip dolayısıyla evine gönderdi. Gribin Amerikan ordusunun savaş gücünü zedelediği görülünce Başkan Wilson, askere alma işlemlerini durdurdu ve grip salgını kontrol altına alınincaya kadar cepheye asker sevk edilmemesi kararını aldı.

Prof. Dr. Metin Özata'nın kaleme aldığı Atatürk ve Tıbbiyeliler kitabına göre, Mustafa Kemal Samsun'a gitmeden önce İspanyol gribi geçirmişti. Murat Yolun'un Adıyaman Üniversitesi'nde 2012 yılında hazırladığı "İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezine göre Osmanlı Devleti de hemen hemen bütün dünyayı etkileyen salgından hastalıktan kaçamamıştı. Sadece İstanbul'da 6403 kişi hayatını kaybetmişti. İstanbul'daki ölü sayısı ortalama binde 5,6 iken Hindistan'da 17 milyon kişi, yani ülke nüfusunun %5'i bu hastalıktan ölmüştü.

*"Biz ki İstanbul şehriyiz,
Seferberliği görmüşüz:
Kafkas, Galiçya, Çanakkale, Filistin,
Vagon ticareti, tifüs ve İspanyol nezlesi
bir de İttihatçılar, bir de uzun konçlu Alman çizmesi
914'ten 918'e kadar yedi bitirdi bizi."*

Nazım Hikmet

İnsan vücudunda 40 trilyon kadar hücre varken sadece bağırsaklarımızda bunun iki katından fazla bakteri yaşıyor. Bazıları bizi hasta edip ölüme yol açabilirken bazıları işimize yarıyor. Bazen de bazı mikroorganizmalar salgınlar halinde yayılarak insanlık tarihinde siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçları olan derin izler bırakıyor.

7 Eylül 1918, Boston

7 Eylül 1918'de Boston, Camp Devens'teki askeri kampta askerlerden biri ateşlenir. Yüzü mosmor kesilir, burnu kanar ve 48 saat gibi çok kısa bir sürede nefes almakta zorlanarak ölür. İlk başta bu belirtileri gösteren askerlere menenjit (beyin zarı iltihabı) teşhisi konur. Ertesi gün doktorlar fikir değiştirmek zorunda kalır. Çünkü onlarca asker üst solunum yolu şikâyetiyle revire hücum eder. Gripten ölen askerlerin göğüslerini açtıklarında solunum yolunun kırmızı jöleye benzer bir sıvı ile kaplanmış olduğu görülür. 45 bin askerin bulunduğu kampta, 16 Eylül'de 36 kişi, 23 Eylül'de 12.604 kişi hastalanır. İlerleyen günlerde kampın yaklaşık yarısı hasta olur ve 800'e yakın asker hayatını kaybeder. Birçoğu hastalığa yakalandıkları ilk 24 saat içinde ölür. Otopsilerinde akciğerlerinde kan ve sıvı toplanmış olduğu görülür. Bir panik havası oluşur. Ekim ayında San Francisco'da toplu yerlerde maske takma zorunluluğu getiren bir yasa kabul edilir. *San Francisco Chronicle* gazetesi bunu "Maske Takın, Hayatınızı Kurtarın" anonsuyla duyurur. Sadece ABD'de Eylül ve Kasım aylarında haftada ortalama 10 bin kişi hayatını kaybeder.

İspanyol Gribinin Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri

Salgının Osmanlı'ya gelişine ilişkin iki ihtimal üzerinde durulmuştur. Ya Avrupa üzerinden yolcular, esirler veya Almanlar tarafından ya da Orta Doğu'daki İngiliz ordusu tarafından getirildiği düşünülmektedir.

İspanyol gribi Osmanlı Devleti'nde üç dalga halinde etkili olmuştu. Grip pandemisinin ilk dalgası tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çok fazla zayıyata yol açmamıştı. Ancak pandeminin, gelişmiş ülkelere göre Osmanlı'da çok yavaş yayıldığı söylenebilir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle Osmanlı'nın ulaşım sisteminin gelişmemiş ve ulaşım ağının

yetersiz olması H1N1 virüsünün Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmasına mani olmuştu. Ayrıca salgının ilk dalgası yaz mevsiminde görülmüştü.

İspanyol gribinin ikinci dalgası 1918'in Eylül ayında görülmüştür. Dr. Âkil Muhtar, yaz mevsiminde görülen gribin şiddetli bir şekilde yayıldıktan sonra azaldığını, bu süreç içinde ortaya çıkan vakaların büyük bir bölümünde komplikasyona rastlanmadığını ya da çok az ölüm görüldüğünü ve bir ay kadar sonra da hastalığın tekrar ortaya çıktığını belirtmiştir. Maarif Nezareti kayıtlarına göre İstanbul'da Ekim 1918'de haftada 400 ölüm meydana gelmiştir.

Endemi, Epidemi ve Pandemi

Endemi toplumun alışageldiği -1700'lü yıllarda Hindistan'daki kolera vakaları gibi- ve sadece bir bölgede görülen küçük çaplı salgınlardır. Epidemi endemiye göre daha geniş alanlara yayılan -bir dönem Avrupa'da görülen çiçek salgınları gibi- ve etkileri tam olarak öngörülemeyen salgınlardır.

Kış aylarında grip vakalarının artışı epidemik olarak tanımlanmaz. Pandemi, çok uzak alanlara ulaşan -1918 grip salgını gibi- ve çok sayıda insanın ölümüne yol açan salgınlar için kullanılır. 1300'lü yıllarda Orta Çağ'da görülen kara veba salgını da pandemiye bir örnektir.

Metin Kopar, Yrd. Doç. Dr. - Murat Yolun, Araştırma Görevlisi / Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Anadolu'nun pek çok yerinde, Ankara, İzmir, Eskişehir, Çorum, Yozgat, Elazığ, Doğu Beyazıt'ta grip vakalarına rastlanmıştır. Özellikle Yozgat'ta vaka sayısının yüksekliği dikkat çekicidir. Yozgat'ta gripten en çok etkilenen Köhne ve Sorgun nahiyeleriydi. Bu nahiyelerde bulunan 48 köydeki 10.844 kişiden 9800'ü gribe yakalanmış ve 1160 kişi hayatını kaybetmiştir.

İspanyol gribinin üçüncü ve son dalgası da 1918'in son aylarında ve 1919'da etkili olmuştur.

Fakat üç dalga içinde en tehlikeli olan ikinci dalgadır. Bu üçüncü ve son dalganın en önemli özelliği çok uzun sürmesiydi. *Sıhhiye Mecmuası*'nda İstanbul'da 1919'da gripten ve zatürreden ölenlerin sayısı 3139 olarak verilir. 1918'de İstanbul'da sivillerin ölümünde 1917'ye nazaran %60'lık bir artış söz konusudur. Gripten ölenlerin sayısı İstanbul'da 10.000 civarına ulaşmıştır.

Bulaşıcı hastalıklar tarih öncesi dönemlerden beri insan hayatını tehdit etmiştir. Şehir hayatı ve tarıma geçiş bulaşıcı hastalıkların yayılmasını çok kolaylaştırdı. 1800'lerde dünya nüfusunun yaklaşık %2'sinden daha azı kentlerde yaşarken bu oran 2000'de %70'lere kadar ulaştı. Avrupa'da sanayileşme ile birlikte artan tüberküloz vakalarının oranı şehirlerde daha yüksek, astım vakaları da aynı şekilde yine köy hayatından uzakta yaşayanlarda daha fazla görülüyordu. Dünya tarihinde bilinen ilk salgın Hitit uygarlığında görülen veba salgınıydı.

Grip Aşıları Neden İşe Yarayamıyor: Bukalemun Virüs

Virüsler nesillerini devam ettirmek ve üremek için insan hücrelerine girmeye çalışır. Bilim insanları da sağlığı korumak için virüsün silahlarına karşı aşı ve ilaçlar geliştiriyor. Bazen virüsler, bazen de insanlar bu savaşı geçici olarak kazanacak. H5N5'e karşı aşı yaptırdınız. Bir sonraki sene virüs H1N1 olarak karşımıza çıkıyor. Doğal olarak da bir önceki yıl kullanılan aşılar ertesi yıl işe yaramıyor. Bu durumda virüse direnmek çok güçleşiyor. Ayrıca virüs vücudun bağışıklık sistemi-

ni aşabilmek için yüksek mutasyon hızı ve "antijenik değişiklik" mekanizmasıyla bukalemun gibi değişebiliyor. Virüs bunu üzerinde bulunan H ve N proteinleri ile başarıyor. Bu sayede farklı yüzlerle insan hücrelerinin karşısına çıkıp hücrelerimizi kandırarak bizi hasta etmeye çalışıyor. Aşıların çok işe yaramamasının sırrı işte bu H ve N genlerinde. Bunlardaki tek amino asitlik mutasyonlar bile virüsün farklı bir şekilde karşımıza çıkmasına neden oluyor.

MÖ 14. yüzyıla ait bir tablet üzerindeki duada halkı kırıp geçiren veba salgınının 20 yıl sürdüğü yazılıdır. Modern dünyada bilinen en büyük salgınlardan biri ise bu yazının konusu olan İspanyol gribi salgınıdır.

1918 Salgını

1918 yılının Ocak ayında başlayan İspanyol gribi salgını 1920 yılının Haziran ayında biter. Tarihi kaynaklar ilk grip vakasının Amerika'da ortaya çıktığını belirtiyor. I. Dünya Savaşı'nda 17 milyon civarında kişi öldüğü bilinirken 1918-1919 yıllarında bu hastalıktan 40 milyon civarında kişinin öldüğü tahmin ediliyor. Sadece 1918 yılında ABD'de 43 bini asker olmak üzere 675 bin kişi bu bilinmeyen hastalıktan öldü. 1347-1351 yıllarında Orta Çağ'da 75 milyon kişinin ölümüne sebep olan Kara Veba'nın geri döndüğünden korkuldu. Hastalık 6 ay içinde tüm dünyaya yayıldı. Bazı kaynaklarda ölü sayısı 100 milyona kadar çıkarken bu hastalığa yakalananlar arasında ölüm oranı %8-13 arasında değişir.

Niçin “İspanyol Gribi”?

Dünya 1918 salgınına “İspanyol gri-bi” adını vermiştir. Tıbbi olarak bu durumun İspanya ile ilgisi yoktur. Ancak İspanya I. Dünya Savaşı’nda tarafsız bir ülkedi ve İspanya’da basın üzerinde sansür yoktu. ABD ve savaşan diğer ülkelerde ise halkın moralini bozmamak ve düşmana zayıf görünmemek gibi amaçlarla salgın haberleri mümkün olduğunca sansürlendi. Dünyaya kamuoyu da İspanya medyası sayesinde olayın çapından haberdar olunca bu salgına “İspanyol Gribi” adı verildi. Özellikle İspanya kralı XIII. Alfonso ve İspanya başbakanı gribe yakalanınca salgın diğer ülkelerde de dikkatleri üzerine çekti. *El Sol* isimli gazete Mayıs 1918’deki bir sayısında salgından ilk kez bahsetti. Almanların biyolojik bir silah olarak bu hastalığı yaydığı haberi ortalıkta dolaşınca hastalık “Alman vebası”, hızlı öldüren bir hastalık olduğu için de “yıldırım nezlesi” olarak da isimlendirildi.

New York Times gazetesinin o günlerde uyguladığı sansür bugün bile tartışılıyor. John Barry *Nature* dergisinde 2009 yılında yayımlanan “1918’deki Yanlıştan Kaçınmak” adlı makalesinde, sağlık konusunda halka doğru bilgi verilmesi gerektiğini ve belki de ancak bu sayede alınacak önlemler ile ölümlerin azaltılabileceğini söyler.

İspanya kralı gibi, Mustafa Kemal’in de 1918’de gribe yakalananlar arasında olduğu söylenir. Mustafa Kemal 1917’de Vahdettin ile birlikte Almanya seyahatine çıkar. Bu seyahatin ardından böbreklerinden rahatsızlanınca İstanbul’a hemen dönmez ve Viyana’da, bugün Çek Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan ve kaplıcaları ile ünlü Karlsbad’da bir süre dinlenir. Orada İspanyol gribine yakalanır ve İstanbul’a birkaç gün gecikmeyle dönmek zorunda kalır. Mustafa Kemal 1919’da Samsun’a hareket edeceği sıralarda tekrar gribe yakalanır. Bunun üzerine yaveri Cevad Abbas Gürer hekimleri çağırarak Mustafa Kemal’i muayene etmelerini ister ve yapılan tetkikler neticesinde Atatürk’ün sağlıklı olduğu ve gribin vücudunda çok fazla etkili olmadığı anlaşılır. Nazım Hikmet yazdığı Kuvâyi Milliye şiirinin bir bölümünde grip salgınından ve 1918 Osmanlı toplumundan bahsetmektedir.

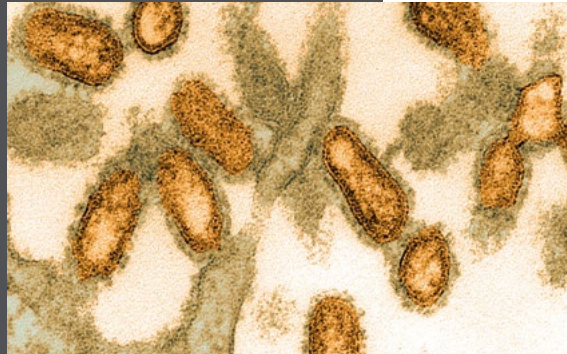

H1N1

İspanyol gribine yol açan virüs, influenza A virüsü olarak sınıflandırılan H1N1'di. İnfluenza (grip, flu) virüsü, *Orthomyxoviridae* adlı bir virüs ailesine ait. İnfluenza A, İnfluenza B ve İnfluenza C olmak üzere şu an bilinen 3 türü var. Virüslerin gözlemlenebilmesi ancak 1930'dan sonra mümkün olabilmektedir. Bu tarihten önce virüsleri görebilmek için gerekli olan elektron mikroskobu henüz keşfedilememiştir. 1933'te İnfluenza A virüsü tespit edilebilirdi. 1940'ta İnfluenza B ve 1948'de de İnfluenza C tespit edildi. Bu virüslerin tam olarak anlaşılması 1990'lara kadar sürdü. İnsanlık tarihinin bilinen en büyük salgını olarak bilinen İspanyol gribinin en ilginç özelliği, Dr. Osman Şerafeddin'in de tespit ettiği gibi yaşlılar ve çocuklardan çok, sağlıklı gençleri etkilemesidir.

Dr. Osman Şerafeddin Çelik

Sonradan Çelik soyadını alan Dr. Osman Şerafeddin'in İspanyol nezlesi üzerine 1918 yılında kaleme aldığı ve 1923 yılında İstanbul *Serriyyatı* (klinikleri) tıp dergisinin birinci cildinin 12. sayısında, 263-266. sayfalarda yayımlanan "İspanyol nezlesinde başlıca afat-ı teşrihiye" başlıklı bilimsel makale, 1918 yılında hekimlerimizin kalitesini ve hastane donanımlarımızın dünya seviyesinin üstünde olduğunu göstermesi açısından çok dikkat çekicidir. 1887-1945 yılları arasında yaşamış, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti'nin kurucu hocalarından olan Dr. Osman Şerafeddin 1918 yılında kaleme aldığı makalesinde, 1918 grip salgını esnasında karşılaştığı ve influenzadan hayatını kaybeden olgular üzerinden klinik ve anatomopatolojik yorumlar yapmaktadır. Osmanlıca yazılan bu eser Kasımpaşa Asker Hastanesi Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Servisi'nden Hakan Erdem ve arkadaşları tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

Eserden Alıntılar:

"1889-1890 yıllarında gripten ölenler hemen hemen genellikle ihtiyar ve zayıf kişilerdi. Lakin biz, bu kez kadavra masası üzerinde sağlam, kuvvetli ve adaleleri iyi gelişmiş kişilere rastlıyorduk."

"Mikroskopa muayene edilen kesiklerde (kesitlerde) yer yer akciğer kabarcıklarının embriyon delikleriyle dolu olduğu görülür. Civarlarda bulunan damarlarda çok kan birikmiştir. Alyuvarlar bazen damarlardan dışarıya dökülmüştür ve kabarcıkların içinde fazla miktarda alyuvarlara da rastlanır."

2015 Grip Salgını

Bu yıl yine grip dalgaları tüm dünyada etkili oldu. Sadece Avrupa'da 4 milyondan fazla kişi etkilendi. Hastanelere akın eden hastalar ilaç stoklarını bitirdi. İlaçlara rağmen insanlar yataklara düştü. Sık sık gazetelerde şu tür haberler okuduk: Avrupa ve Asya grip salgınıyla boğuşuyor. Hastalık en çok Fransa'yı ve Almanya'yı vurdu. İsviçre Sağlık Bakanlığı, binlerce kişinin gribe yakalandığını ve 741 kişinin hastanelerde tedavi altında olduğunu açıkladı. Türkiye'nin de kapısına dayanan grip salgını Sağlık Bakanlığı'nı alarma geçirdi.

Bilim insanları hâlâ 1918 grip virüsünün gizemi ile meşgul oladursun, virüs mutasyonlarla kendini yenileyip her sene bukalemun gibi başka yüzlerle insanlara saldırıyor. Başka sağlık sorunları da olan yaşlıların -daha önceden birçok kez gribe yakalandıkları için- vücutlarının direnci yüksek ve kolay kolay pes etmiyorlar. Ancak çocuklar ve gençler belki de ilk kez gribe yakalanıyorlar ve hazırlıksız bağışıklık sistemleri ilk kez karşılaştıkları bu virüs ile kolay baş edemiyor.

Bilim insanları müzelerde saklanan 1918 yılında otopsi yapılmış örnekleri ve buzullarla kaplı bölgelerdeki, örneğin Alaska'daki mezarlardan alınan gripli dokuları inceleyerek İspanyol gribinin gizemini çözmeye çalışıyor. Öte yandan önümüzdeki yıl nasıl bir salgınla veya ne tür bir virüsle karşılaşacağımız konusunda sadece tahminlerimiz var. Belki bir gün veba ve kolera gibi gribin de kökü kazınacak ama büyük ihtimalle bu sefer de toplumu tehdit eden başka hastalıklar ve tehlikeler ortaya çıkacak. Bilim insanlarının hummalı çalışma saatleri ile kazanılacağını umduğumuz bu mücadelede, halkın kendisini koruyabilmesi için doğru zamanda doğru bilgiye ulaşabilmesi de çok önemli olacak.

Kaynaklar

- İspanyol Gribi ile İlgili Bakteriolog Osman Şerafeddin'in 1923 Yılında Yayımlanan Makalesi
http://www.mjima.org/managete/fu_folder/2012-01/2012-1-9-001-007.pdf
- Yolun, M., İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, 2012.
- "Immunity's illusion", *Scientific American*, 2014 Aralık.
- "Capturing a killer flu virus", *Scientific American*, 2005 Ocak.
- "New clues to the emergence of flu pandemics", Cilt 4, Sayı 10, *Nature Medicine*, 1998 Ekim.